

The Millie Arbesfeld Midreshet Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Women

WWW.MIDRESHETYOMRISHON.ORG

The Murdered Eshet Chayil and the Medieval Reality of Mourning During Sefirah

Mrs. Chaya Sima Koenigsberg
ד' אייר תשע"ז • April 30, 2017

1. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב/ב

אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיה העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו תורה אותה שעה תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת

2. תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן רעח

ששאלתם למה אין מקדשי ואין כונסין בין פסח לעצרת אם מחמת איסור או לאו. הו' יודעי' שלא משום איסור הוא אלא משום מנהג אבילות שכך אמרו חכמי' שנים עשר אלפים זוגים תלמידים היו לו לר' עקיבא וכלם מתו בין פסח לעצרת על שלא נהגו זה בזה ותני עלה וכלם מתו מיתה משונה באסכרה ומאות' שעה ואילך נהגו ראשונים בימים אלו שלא לכנוס בהן ומי שקפץ וכנס אין אנו קונסי' אותו לא עונש ולא מלקות אבל אם בא לשאול לכתחילה אין מורי' לו לכנוס ולענין קדושין מי שרצה לקדש בין פסח לעצרת מקדש לפי שאין עיקר שמחה אלא בחופה:

3. שו"ע אורח חיים - סימן תצג

(ב) נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר, שאומרים שאז פסקו מלמות, ואין להסתפר עד יום ל"ד בבקר אלא א"כ חל יום ל"ג ערב שבת שאז מסתפרין בו מפני כבוד השבת: הגה - ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו, אלא מסתפרין ביום ל"ג ומרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון (מהרי"ל ומנהגים). ואין להסתפר עד ל"ג בעצמו ולא מבערב (מהרי"ל). מיהו אם חל ביום ראשון, נוהגין להסתפר ביום ו' לכבוד שבת (מהרי"ל). ומי שהוא בעל ברית או מל בנו, מותר להסתפר בספירה לכבוד המילה: (הגהות מנהגים:)

(ג) יש נוהגים להסתפר בראש חודש אייר, וטעות הוא בידם: הגה - מיהו בהרבה מקומות נוהגים להסתפר עד ראש חודש אייר, ואותן לא יספרו מל"ג בעומר ואילך, אעפ"י שמותר להסתפר בל"ג בעומר בעצמו. ואותן מקומות שנוהגין להסתפר מל"ג בעומר ואילך, לא יסתפרו כלל אחר פסח עד ל"ג בעומר.

4. ספר טורי זהב על או"ח - סימן תצג

(ב) ואותן לא יספרו מל"ג ואילך. כי הם ס"ל דגם אחר ל"ג בעומר מתו עד עצרת כי ל"ג אינו סימן להפסקת המיתה בו ביום אלא מנין ל"ג הוא סימן לכמה ימים היתה המיתה משא"כ לאותן שמסתפרין אחר ל"ג בעומר דס"ל דהמיתה היתה אף ביום שא"א תחינה אלא שביום ל"ג בעומר פסקה המיתה לגמרי וא"כ עד ל"ג בעומר אסור בכל הימים ואחר ל"ג בעומר מותר בכלם [] ובודאי אין מנהגנו כדעה זו האחרונה כיון שאנו מסתפרים ומרבים קצת שמחה בל"ג בעומר ואלו לדיעה ראשונה אין שום מעלה ליום ל"ג בעומר והמנהג בכל המקומות שאין עושין נשואין אלא ביום ל"ג בעומר לא לפניו ולא לאחריו עד עצרת ואין לזה טעם וא"ת שאוחז בחומרי שניהם א"כ ביום ל"ג בעומר לא יסתפרו ולא יעשו נשואין מטעם השני. וי"ל דודאי העיקר שאחר ל"ג בעומר לא מתו ואפ"ה נוהגים קצת אבילות מחמת גזרת תנ"ו שהיתה באשכנז בין פסח לעצרת כמו שמפורש ביוצרות ופיוטים שאנו אומרים בשבתות ההם שהם נתיסדו כמו קינות כנלע"ד טעם המנהג שלנו שאין נושאים אחר ל"ג בעומר אבל להסתפר ודאי שרי אחר ל"ג בעומר שמחמת גזירה זו לא החמירו אלא בשמחה יתירה של נישואין מה שאין כן קודם ל"ג בעומר שמתו תלמידי ר' עקיבא ומוטל על כל העולם להתאבל בשבילם החמירו טפי אפילו בתספורת. בהגמ"ג כתוב באם חל ר"ח אייר בשבת נושאים בו:

5. ערוך השולחן תצג:א

אלו הימים שבין פסח לעצרת, מוחזק אצל כל ישראל זה שנות מאות רבות לימי דין וימי אבל, מפני שבזמן הקצר הזה מתו שנים עשר אלף זוגות תלמידי חכמים תלמידי רבי עקיבא, כדאיתא ביבמות (סב ב) וכולם מתו במיתת אסכרא. ועוד: ראינו שעיקרי ימי הגזירות בשנות מאות שעברו בצרפת ואשכנז הו' בימים אלו, כמבואר מהפיוטים שעשו קדמונינו על שבתות אלו שבין פסח לעצרת. והם מלאים קינים והגה ונהי.

6. סידור נוסח אשכנז:

אין אומרים אב הרחמים בשבת שחל בו יום שאין אומרים בו תחנון בחול. ולא בשבת של ארבע פרשיות. ולא בשבת שמברכין החודש מלבד כשמברכין חודש אייר סיון ואב אומרים אפ"ל כשיש ברית מילה או חתן:

אב הַרְחָמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הַעֲצוּמִים הוּא יִפְקֹד בְּרַחֲמֵי הַחֲסִידִים וְהַיִּשְׂרָיִם וְהַתְּמִימִים. קַהְלוֹת הַקֹּדֶשׁ שְׁמֹסְרוּ נִפְשָׁם עַל קִדְשַׁת הַשֵּׁם. הִנְאֻהָבִים וְהַנְעִימִים בְּחֵיבֵיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ. מְנַשְׂרִים קְלוּ מַאֲרִיּוֹת גְּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵם וְחַפֵּץ צוּרָם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׂאֵר צְדִיקֵי עוֹלָם. וְיִקּוּם נִקְמַת דָּם עֲבָדָיו הַשְּׂפוּף. כְּפָתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הִרְנִינוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדָיו יִקּוּם וְנִקְם יִשִּׁיב לְצָרָיו וְנִכְפַּר אֲדָמְתוֹ עִמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים כְּתוּב לְאִמֹר. וְנִקְיִתִי דָמָם לֹא נִקְיִתִי וַיִּדְוֶד שִׁכּוֹן בְּצִיּוֹן: וּבְכַתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לְמַה יֵאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם. יִדְעוּ בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדָיו הַשְּׂפוּף: וְאֹמְרִי, כִּי דָרַשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכַר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנוּיִם: וְאֹמְרִי, יְדִין בְּגוֹיִם מְלֹא גְיוֹת מְחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה. מִנְחַל בְּדָרְךָ יִשְׁתָּה עַל פְּנֵי יָרִים רֹאשׁ:

זה השער ללא צדיקים יבא בו

זיקתות

בין פסח לשבועה

ובשבתות בין המצרים

כמנהג קהלות אשכנז
עם קצת ביסוד המנהג

גדמט בשם המשתתפים

הגאון מהר"י יצחק אייזל יכו'
וה"ר מתנין לוי גונטבורג יכו'

בהקדמה שנת ה'ת"ס
על סעפיקסוראן יעסר-גחולר

יד לזכור י"ג

ה'ת"ס

רבינו נשא לאשה את מרת דולצ'יא¹⁴ (DULCIA) בת חמיו רבי אליעזר הכהן החזן¹⁵, מאשתו זאת היה לו שתי בנים, בהם בן אשר נפטר על פניו בקיצור ימים, ושתי בנות חנה ובלט. אשתו ובנותיו נרצחו לפניו על ידי פורעים כפי שמספר רבינו בעצמו¹⁶: "בתקני" לפרט כ"ב כסלו, לאחר שפירשתי אני הקטן והעלוב את פרשת וישב לבטח, והייתי יושב על שולחני, באו עלינו שנים מסומנים, והוציאו חרבם והיכו אשתי החסידה מרת דולצ'יא, ובתי הגדולה בלט בקעו ראשה, ובתי חנה בקעו בראשה ומתו. ופצעו בני יעקב מגובה ראשו עד חצי לחיו ברקתו, ופצעו בראשי ובידי בשמאלי, ופצעו תלמידי ומלמד שלי. ומיד עמדה החסידה ויצאה מבית החורף וצעקה שהרגו אותנו, ויצאו המתועבים והכוה בראשה עד הגררת ובכתף, ומן הכתף עד החגורה וברוחב כל הגב לפנים, ונפלה הצדקת ומתה. אני סגרתי הפתח וצעקנו עד שבא לנו עזר ממרום. וצעקתי על החסידה לבקש נקמה וכן עשו, גם לאחר שבוע תפסו הרוצח שהרגה והרג שתי בנותי ופצעני ובני, והרגוהו. ואני נשארתי בחוסר כל בעוני וביסורים גדולים".

הזכרון להרשיב ורנר הרפיס הר"ש שפיצר מכת"י שו"ת של רבינו יהודה החסיד בעניני תשובה המשלים רבות את מה שקיבל ממנו רבינו וכתב בהלכות התשובה שלו. בספר ר"א מגרמיזא (קאמלאהר רישא תר"ץ, עמ' י"ב) הובא מעשה מפליא כיצד בא רבינו ללמוד תורה אצל קרובו הגדול ריה"ח, אך הואיל ולא מצאתי מעשה זה בשום מקור נאמן זולתו לא הבאתי במבוא זה.

13. יצוין שמלבד כל רבותיו המצוינים לעיל והידועים שהיו רבותיו של רבינו מאזכורם פעמים רבות על ידו. בסוף פירוש רבינו לספר יצירה הוא מציין את קבלת חכמתו בענינים הללו מאביו הריב"ק ומרבי יהודה החסיד, אך מוסיף חכם נוסף רבינו שבתי בר' אברהם הרופא, ולא ידוע עליו ממקורות נוספים. וכנראה שהוא רבי שבתי דולנו.

14. הוא בלע"ז לטיני "מתוק ונעים". רבינו מאיית כך את שמה בקינתו המובאת להלן על הרצחה על קה"ש, ומפרשו "ושמה נעימה".

15. המקור היחיד לשם חמיו הוא מספר "מעשה רוקח" (סי' י"ט), שם מספר רבינו את מנהג חמיו ר' אליעזר בן רבי יעקב הכהן לתקן קולמוסין מעצי ההושענות, וכן שם (סי' ק"ג) הוא מביא בשמו חידוש דין בענין יציאת שדרת הלולב טפח משאר מיניו. אמנם שם בתוך כדי דיבור הוא מכנה בשם זה את גיסו, אך מסתבר שזו טעות.

16. התיאור והקינה שכתב רבינו על מקרה זה מובאים לראשונה בספר בנין שלמה (הנובר 1831) שם המקור היחיד גם לקינה השנייה של צידוק הדין שכתב רבינו בתקופה מאוחרת יותר לאחר מות בניו ומובאת להלן. ובקובץ "שומר ציון הנאמן" בהוצאת רבי יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר (גליון ע"ט תמוז תר"ט) מובאת הקינה בסגנון אשת חיל ע"פ אלפא ביתא, הקינה עברה עיבוד וניקוד בקובץ המעין (גליון י"ב) ומשם הועתקה למאמרנו. מתוך הקינה ניתן גם ללמוד כמה דעות הלכתיות בדעת רבינו וראיתי לנכון לעמוד עליהם בהערות אף שאין זה מקומן.

אשת חיל :
מנהגו :
נמדתו :
היה צדיק :
היה כותב :
היה מורה :
היה בכל :

הנה בעז :
נעמה טוב :
דיה תפרו :
כפה פרשה :
לא יכבה כו :
משוררת זמי :
נואמת פיטו :
סדרי תפילה :
עומדת בכל :
פיה פתחה :
צנועה מכל :
קנתה חלב :
רצו רגליה ל :

שמחה לעשו :
תצודר נפשה :

17. מדברי ר' :
ופירשו הרא" :
18. נראה שר :
תשובת מהר" :
מהר"י אסאד :
19. הקשר בי :
תרכיז) ע"ש. :
הלל בכל יוב :

רבינו נשא קינה נרגשת על אשתו ובנותיו:

א'שה יראת השם המהוללת במעשיה הטובים.
 ל'ישב עם זקני ארץ תורה ומעשים לזכור.
 ע'שתה לו ספרים מעמלה ושמה נעימה.
 ו'ממה לעשות מצוות ויהללה כל צופיה.
 ר'אוהו בנות ויאשרוה כי טוב סחרה.
 ה'ן כפיה תמכו פלך לטוות חוטים לספרים.
 ק'לה כצבי לבשל לבחורים ולעשות רצון
 התלמידים.
 ט'בחה טבחה ערכה שולחנה לכל החבורה.
 נ'עימה מרחצת מתים ותפרה להם בגדים.
 ה'נה מעמלה מחלקים להוגי שעשועים.
 ע'שתה רצון בוראה כחפץ יומם ולילה.
 ל'מקדש מעט ולמדרשים ואומרת תהילות.
 ו'ידיה בכל יום לנשמת כל חי¹⁹ וכל מאמינים.
 ב'כל המדינות לימדה נשים ומנעימות זמרים.
 ו'לבית הכנסת מקדמת ומאחרת.
 ה'שבתות וימים טובים מכבדת לעוסקי התורות.
 א'ת יום השבת יושבת דורשת בעלה שומעת.
 ב'כל מצוות זריזה חסידה וחסודה.
 י'דועה ומשכלת ועובדת בוראה בשמחה.
 מ'אכלת בניה ודוחקתם ללמוד ועובדת השי"ת
 ביראה.
 נ'עימה מעשיה יזכור לה צור העולם.
 ת'ט לה מפרי ידיה בגן עדן.

אשת חיל עטרת בעלה בת נדיבים,
 בטח בה לב בעלה, האכילתו הלבישתו בכבוד,
 גמלתהו טוב ולא רע כל ימי היותו עמה,
 דרשה צמר לבן לציצית טותה¹⁷ בחפץ כפיה,
 היתה כאניות סוחר להאכיל בעלה להעמיק בתורה,
 יתן טרף לביתה ולחם לנערים,
 זריזה בכל, טותה לתפילין ולמגילות ולספרים גידים,
 הגרה בעוז מתניה ותפרה¹⁸ כארבעים ספרי תורה,
 נעמה טוב קישטה כלות והביאתן בכיבודים,
 ידיה תפרו בגדי תלמידים וספרים קרועים,
 בפה פרשה לעני והאכילה בניה בנותיה ובעלה,
 לא יכבה בלילה נרה עשתה פתילות,
 משוררת זמירות ותפילה ומדברת תחנונים,
 נאמת פיטום הקטורת ועשרת הדברים,
 סדרי תפילה בבוקר ובערב סודרת,
 צומדת בכל יום כפור ומשוררת ומתקנת הנרות,
 פיה פתחה בחכמה ואיסור והיתר יודעת,
 צנועה מכל חכמה ונואמת ברוך סודה,
 קנתה חלב ללומדים והשכירה מלמדים מטרחה,
 רצו רגליה לבקר חולים ולעשות מצות בוראה,
 שמחה לעשות רצון בעלה ולא הכעיסתו מעולם,
 הצורר נפשה בצרור החיים להתעדן,

17. מדברי רבינו נראה דאינו סובר כשיטת ר"ת (תוס' גיטין מ"ה ב ד"ה כל) הפוסל נשים בעשית ציצית, פי'רשו הרא"ש (פ"ד סי' מ"ו) על טוית החוטים.
 18. נראה שרבינו סבר להכשיר ספרי תורה שנתפרו ע"י נשים. ראה אריכות בזה במג"א (סי' ל"ט סק"ו) בשם השו"ת מהר"ם מלובלין (סי' ס"ח) וביאור הלכה שם. וראה ערוך השולחן (י"ד סי' רע"ח סק"א-י"ב) ושו"ת מהר"י אסאד (ח"א סי' רפ"א).
 19. הקשר בין הפיוט וכל מאמינים לתפילת נשמת כל חי הקרויה ברכת השיר, נראה בפירושו לסידור (עמ' תרכ"ו) ע"ש. אגב מדבריו נראה כי לא ראה פסול באמירת תפילת נשמת כל חי בכל יום מצד כל האומר הלל בכל יום. ועי' בסידור דף תצ"ז מפורש שהיו אומרים אותו בכל יום.

הכהן החזן¹⁵,
 ר ימים, ושתי
 כינו בעצמו¹⁶:
 וישב לבטח,
 ושתי החסידה
 תו. ופצעו בני
 פצעו תלמידי
 אותנו, ויצאו
 רוחב כל הגב
 מרום. וצעקתי
 רג שתי בנותי
 לים".

תשובה המשלים
 אהר רישא תר"ץ,
 וזאיל ולא מצאתי

פעמים רבות על
 י"ק ומרבי יהודה
 יב. וכנראה שהוא

הרצחה על קה"ש,

וג חמיו ר' אליעזר
 חידוש דין בענין
 ג' גיסו, אך מסתבר

1831) שם המקור
 ג'ו ומובאת להלן.
 מז תר"ט) מובאת
 י"ב) ומשם הועתקה
 וד עליהם בהערות

בת שלש עשרה היתה צנועה ככלה.
 צנועה וחסידה ונעימה וחכמה.
 מצעת מטתי וחולצת מגעלי בכל לילה.
 עובדת בוראה וטוה ותופרת ומרקמת.
 כוננתה לשמים ויושבת לשמוע תורה מפי.
 בליל כ"ב בכסלו בהיותי יושב על שולחני שליו.
 ופצעוני ותלמידיו וגם בניי.
 קראה ק"ש בכל יום פרשה ראשונה.
 ומרקמת ומשעשעת אותי ומזמרת.
 אקונן קינתי כמה הישיגוני עוונתי.

א'ספר מעשי בלט ביתי הגדולה,
 ל'מדה כל התפילות והזמירות מאמה,
 ע'שתה מעשה אמה יפה בתולה,
 ז'ריזה בבית בלא שקר ומדברת רק אמת,
 רצופה נאמנה כאהבת יוצרה בלי דופי,
 ונהרגה עם אמה ועם אחותה,
 באו שנים מתועבים והרגן לעיני,
 אספר מעשי ביתי הקטנה חנה הקטנה,
 בת שש שנים היתה וטוה ותופרת,
 אוי לי על אשתי, אוי לי על בנותי,

רבינו ממשיד ומצדיק עליו דין שמים

משפטיו אמיתיים כמה שאגו.
 בעין לא ראתה בצרור החיים נשמתן.
 להחיים ביראתו ולקים מצוות התורה.
 הצור תמים אל אמונה מבורך במעלליו.
 ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

בחטאתי ובפשעי הכניעני.
 השם הצדיק ולי העוונות והזדונים.
 לך אכרע ואשתחוה

אוי לי מה אענה ליוצרי בעוונותי נהרגו,
 דמיהם יצוחצחו לפניו וינקום נקמתן,
 וישקיף וירחם על בני פליטה הנשארה,
 גדול העצה משלם לאיש כמפעליו,
 יתברך לנצח כי אמונתו באומן,
 מתו עלי כל בני ובנותי.
 אוי לי על אשתי החסודה,
 אוי לי על בני²⁰ ובנותי אנודה.
 נאמן עלי הדיין אשר דנני,
 לך השם הצדקה ולי בשת הפנים,
 לך אברך בכל מדה שיר אחוה,

20. קינה זו כתבה רבינו כנראה לאחר זמן כשגם בניו של רבינו נסתלקו בקטנותם. על מקרה אחד מספר רבינו בעצמו, בהקדמתו לספר סודי רוי סמוכים, 'זהיה לי לכתוב ספר על כל בינה ובינה כמו שקיבלנו השערים, אך אין לי השגת יד לכתוב מפני לימוד התלמוד, ולא זכיתי לבני יחיד אשר קיבלם והלך בחצי ימיו, נאמן הדיין יתברך שמו ויתעלה זכרו, ולא זכיתי ללמד השערים לאחרים כי פסקו אנשי מעשה ונתמעטו הלבבות'.